

Тимошенко О.В.,
к.е.н., доцент, докторант,
Національна академія управління

СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА КОМПЛЕКСНИЙ МЕХАНІЗМ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Дослідження проведено в рамках наукової теми «Механізм державного регулювання забезпечення економічної безпеки держави» (державний номер реєстрації: 01150006584 – керівник теми – Тимошенко О.В.)

Анотація. У статті визначено сутність поняття «система економічної безпеки національної економіки», обґрунтовано визначальну роль розробки комплексного механізму її забезпечення, що дасть змогу створювати, управляти, аналізувати, контролювати стан економічної безпеки в цілому та в розрізі її функціонально-структурних, галузево-секторальних та просторово-територіальних компонент.

Ключові слова: економічна безпека, системний підхід, система економічної безпеки, комплексний механізм забезпечення, види механізму.

Постановка проблеми. Сучасні умови господарювання в переважній більшості національних економік є досить складними й унеможливають забезпечення економічної безпеки лише фрагментарними заходами. Необхідна комплексна спеціальна організація діяльності державної влади, яка направлена на максимальний захист від внутрішніх і зовнішніх загроз та створення безпечного макроекономічного середовища. Сьогодні питанням створення комплексного механізму забезпечення економічної безпеки держави, без якого неможливі сталий розвиток та стабільність країни, приділяється багато уваги, але шляхи ефективної розробки та реалізації такого механізму є дуже складними, враховуючи умови постійних трансформаційних процесів та поглинаючу стагнацію економіки України.

Отже, проблема економічної безпеки національної економіки є настільки складною, а процеси, що відбуваються в цій сфері, протікають настільки стихійно, що потрібні більш глибокі дослідження не лише сутності дефініції «економічна безпека», а й системи економічної безпеки в цілому з метою досягнення більш суттєвих загальнотеоретичних результатів і практичних рекомендацій про механізми навіть фрагментарної їх мінімізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми теоретико-методологічного формування та забезпечення системи економічної безпеки національної економіки досліджували такі вчені, як: А. Амоша, А. Баланда, О. Власюк, В. Геєць, В. Глушков, М. Єрмошенко, О. Кальмук, Т. Ковальчук, О. Коротич, О. Кравченко, Т. Луцик-Дубова, О. Мартин, В. Мартиненко, Є. Овчаренко, А. Пономаренко, В. Приходська, О. Рудьковський, А. Сухоруков, Ю. Харізаєв, О. Федорчук, І. Федорович, О. Шевчук, В. Шлемко, Г. Чехович, О. Юркевич, Н. Юрків, О. Якименко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на достатньо велику чисельність сучасних наукових напрацювань із даної проблематики та базових учень економістів, які є фундаторами в царині науки про

економічну безпеку, недостатньо дослідженими залишилися питання сутності структурних складових елементів економічної безпеки, їх взаємозв'язку між собою та із навколишнім середовищем, що потребує дослідження даних дефініцій із позицій системного підходу з метою розробки ефективного механізму їх забезпечення.

Мета статті полягає в обґрунтуванні сутності системи економічної безпеки національної економіки як багатоструктурної складової частини національної безпеки, розробці комплексного механізму її забезпечення, направленою на мінімізацію, нейтралізацію та повну ліквідацію внутрішніх і зовнішніх загроз, які перешкоджають сталому соціально-економічному розвитку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під економічною безпекою слід розуміти такий стан захищеності національної економіки від зовнішніх і внутрішніх загроз, який повинен сприяти і забезпечувати економічне зростання та підвищувати добробут і якість життя населення. Економічна безпека є багатогранною категорією, яка складається з великої кількості взаємопов'язаних та взаємозалежних структурно-системних складових.

Враховуючи зазначене, більш предметно потрібно зупинитися на понятійно-категоріальному апараті етимологічного походження сутності «системний підхід» та «система економічної безпеки», проаналізувати основні функціональні характеристики її складових. Отже, дослідження характеристичних особливостей та визначення ролі даних дефініцій у структурі національної економіки та наукової економічної думки дадуть можливість упорядкувати належними чином основні компоненти цієї системи з метою ґрунтовної та всебічної оцінки причинно-наслідкових явищ і процесів їх взаємодії.

Впевнений розвиток системного підходу у науковому пізнанні та його експансія в усе більшу кількість сфер знань зумовили наукове оформлення системного підходу як наукової теорії, яка отримала назву загальної теорії систем. Дослідження низки вчених різних сфер і напрямів наукової думки дали змогу узагальнити основні переваги та можливості практичного розповсюдження теорії «системного підходу». Основні з них такі:

- системний підхід дає змогу встановити найбільш цінні структурні та динамічні властивості об'єкта, що зумовлюють його цілісне функціонування;

- системний підхід породжує принципово новий спосіб проведення досліджень, який дає можливість максимально повно встановити типологію, структуру та логіку взаємозв'язків елементів об'єкта, що зумовлюють цілісність його функціонування [1, с. 42–43].

Отже, в цілому системний підхід – це принципово новий якісний рівень пізнання об'єкта, явища чи будь-якого процесу

не лише в контексті його внутрішньої будови, але й з урахуванням зовнішнього середовища існування цих явищ та дослідження їх впливу на життєдіяльність об'єкта за допомогою визначеної сукупності методів, принципів та інших інструментів. Наступним етапом дослідження постає потреба у з'ясуванні категоріальної сутності та специфічних рис категорії «система економічної безпеки».

У вузькому розумінні під системою економічної безпеки розуміють сукупність органів державної влади та суб'єктів ринкової економіки, які функціонують у визначеному законодавчому просторі, з метою захисту суб'єктів національної економіки від дії внутрішніх та зовнішніх загроз.

Більшість науковців схильні визначати систему економічної безпеки як сукупність суб'єктів безпеки, інструментів їхньої діяльності та сукупність взаємопов'язаних сил, засобів, способів, технологій спрямованих на її комплексне формування [2–4].

Також під системою економічної безпеки розуміють сукупність нормативно-правових та законодавчих актів, адміністративно-управлінських заходів, які необхідні для належного виконання державних розпоряджень у напрямі посилення економічної безпеки національної економіки. Позиція автора в деякій мірі не розділяє погляди науковців щодо таких трактувань, оскільки вважає їх достатньо однобічними і такими, що не повною мірою розкривають систему як сукупність підсистем та багатоструктурних елементів.

Отже, серед науковців відсутній єдиний погляд щодо визначення поняття «система економічної безпеки». У контексті виділення найголовніших компонентів у системі економічної безпеки доречним є трактування даної дефініції вченою Н. Юрків, яка наголошує, що важливе значення повинно надаватися підсистемі виробничо-господарських комплексів, особливо реального сектору економіки, де створюється значна додана вартість – основа конкурентоспроможності національної економіки. Через взаємодію реального сектора та його структурно-функціональних складових з іншими елементами

економічної системи проявляється його сутність як першооснови забезпечення стійкого зростання та економічної безпеки держави [5].

До характеристики сутності економічної безпеки доцільно застосовувати системний підхід, який базується не тільки на предметній її визначеності, а й як складної системи, у взаємозв'язках і взаємообумовленостях її компонентів. Автор наголошує, що економічна безпека має вертикальну структуру (зовнішні і внутрішні компоненти) і горизонтальну – функціональну структуру (рис. 1).

Отже, на онові узагальнень економічної науки ми дійшли висновку, що з позиції системного підходу економічна безпека – досить складна поліструктурна система, яку можна досліджувати як по горизонталі, у розрізі найвагоміших її функціональних компонент (макроекономічної, продовольчої, монетарної, боргової, зовнішньоекономічної, інноваційно-інвестиційної, екологічної), так і по вертикалі, а саме в просторово-регіональному вимірі (глобальна безпека, міжнародна безпека в глобальному середовищі, національна безпека держави, безпека суб'єктів підприємництва та безпека окремо взятих громадян). Нами також структуровано систему економічної безпеки за секторально-галузеву ознакою (фінансовий та реальний сектори економіки), що ще раз підтверджує її ієрархічність та багаторівневість.

Ефективна взаємодія елементів системи економічної безпеки як між собою, так і з навколишнім середовищем, дасть змогу створити безпечне макроекономічне національне середовище лише за умов створення та реалізації механізмів її забезпечення із захисту всіх суб'єктів економічної діяльності. Механізм забезпечення економічної безпеки України має будуватися з урахуванням науково обгрунтованого та практичного досвіду країн із розвинутою ринковою економікою, які демонструють випереджаючі темпи економічного та соціального зростання.

Термін «механізм» у сучасних наукових дослідженнях економічного спрямування є достатньо розповсюдженим, зазви-

Рис. 1. Комплексна система економічної безпеки

Джерело: розроблено автором на основі [5]

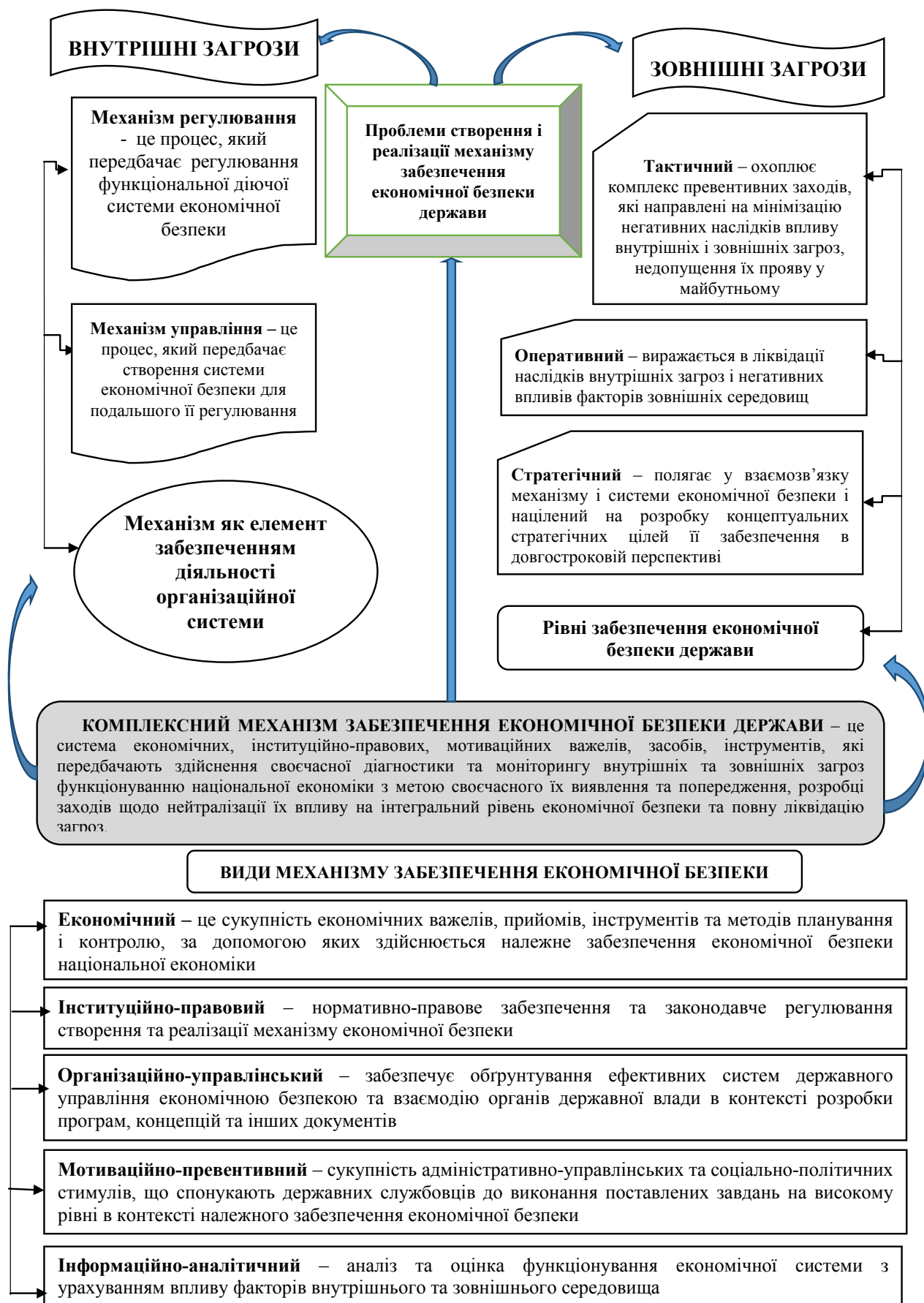

Рис. 2. Комплексний механізм забезпечення економічної безпеки держави

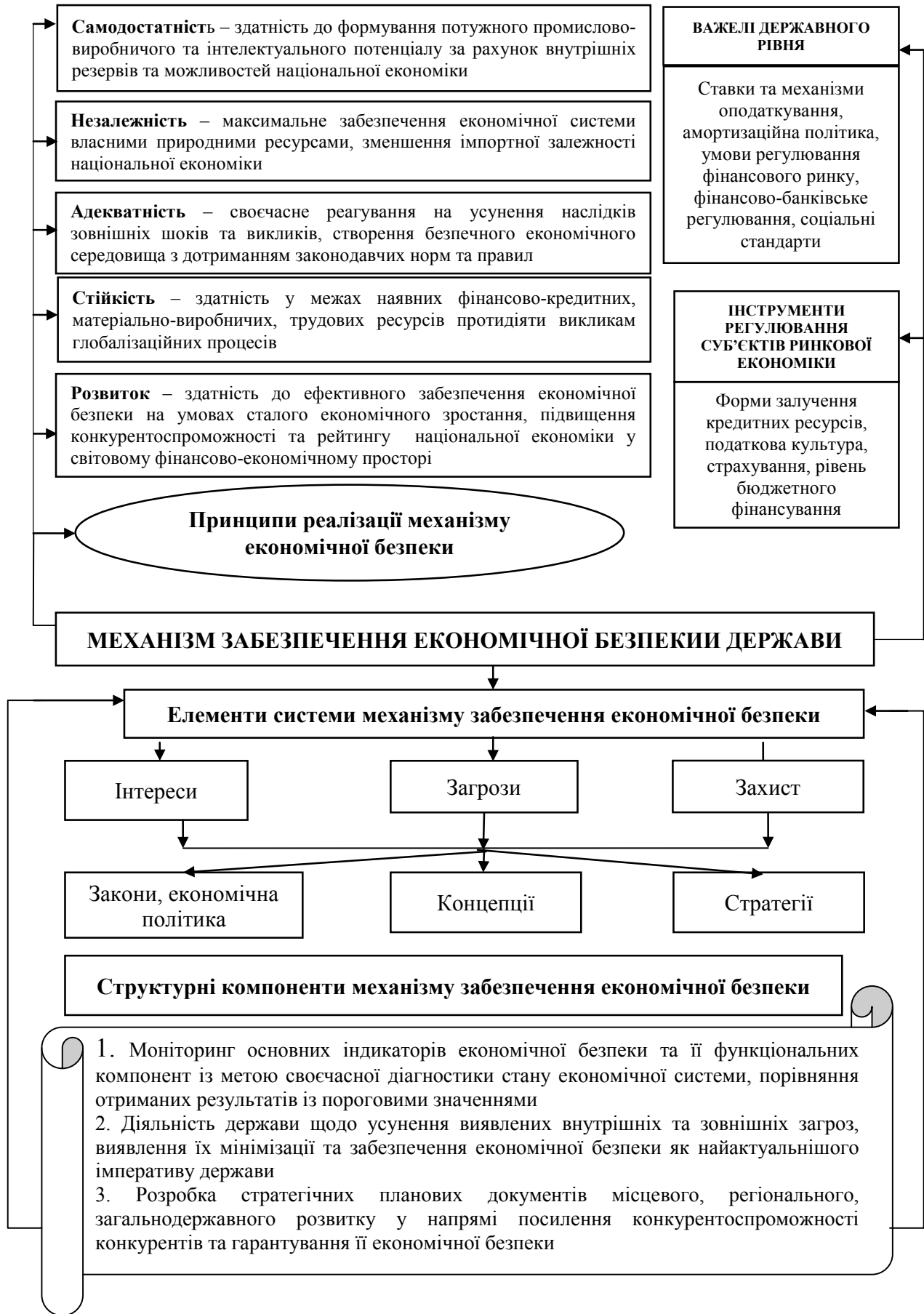

Рис. 3. Основні елементи механізму забезпечення економічної безпеки

Джерело: розроблено автором на основі [5; 13]

чай його використовують у поєднанні з такими дефініціями, як «механізм державного управління», «механізм регулювання», «механізм формування та ефективного функціонування», «організаційно-економічний, управлінський, мотиваційний механізм», «механізм забезпечення». При цьому слід зазначити, що в економічній літературі цей термін застосовується у переносному значенні, оскільки в перекладі з грецької він означає «зброя, машина», тобто запозичений із технічних наук [6, с. 401].

У механізмі забезпечення економічної безпеки об'єктивно мають поєднуватися ринкові та адміністративні важелі та методи. Таке поєднання проявляється у використанні економічних важелів управління забезпеченням економічної безпеки, які, своєю чергою, регламентуються адміністративно-правовими методами [7, с. 42].

Отже, на основі комплексного аналізу можна зробити висновок, що економічна дефініція «механізм забезпечення економічної безпеки» включає в себе не лише методи, види і функції управління, але й апарат управління в цілому, що дає змогу створювати, управляти, контролювати, впливати на стан економічної безпеки в цілому та координувати (підтримувати в прийнятні допустимих межах, не нижче порогових значень) її розмір у розрізі основних функціональних компонент.

На основі проведених системних досліджень поняття «механізм забезпечення» ми дійшли висновку, що на сьогодні залишається дискусійним питання щодо його комплексності як окремої універсальної категорії, яка, з однієї сторони, розглядається як неподільна й єдина, а з іншого – містить розгалужену структуру і складається з таких основних компонент (економічний, організаційний, адміністративний, мотиваційний, політико-правовий механізми тощо) [8–10]. Нами виділено такі основні види механізму забезпечення економічної безпеки: інституційно-правовий, організаційно-управлінський, економічний, інформаційно-аналітичний, мотиваційно-превентивний та основні його рівні: оперативний, тактичний та стратегічний.

Враховуючи окреслене, автором запропоновано розглядати механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки комплексно, з урахуванням основних його видів, рівнів забезпечення та враховуючи безперервну його взаємодію із внутрішнім та зовнішнім середовищем, яке створює основні перешкоди та загрози його ефективній реалізації (рис. 2).

На рис. 3 структуровані основні елементи механізму забезпечення економічної безпеки та принципи його реалізації. Отже, основними елементами механізму забезпечення економічної безпеки повинні бути:

- своєчасний моніторинг стану та розвитку економічної системи національної економіки з метою виявлення реальних та потенційних зовнішніх та внутрішніх загроз у розрізі основних функціонально-структурних компонент економічної безпеки;
- порівняння виявлених загроз із пороговими значеннями з метою їх поділу на небезпечні та особливо критичні;
- вжиття адекватних заходів щодо негайної нейтралізації виявлених особливо небезпечних загроз та вжиття заходів зі сторони держави щодо їх недопущення та попередження.

Висновки. Отже, система економічної безпеки – це багатоструктурна складова частина національної безпеки, яка складається із взаємозалежних та взаємопов'язаних складників: функціонально-структурних, секторально-галузевих,

просторово-територіальних (регіональних), які взаємодіють між собою та навколишнім середовищем із метою ефективного функціонування системи в цілому. Стабільне функціонування основних підсистем економічної безпеки забезпечує стійкість та міцність реального та фінансового секторів економіки, довгострокове економічне зростання та високу якість життя населення.

Наші власні глибинні спостереження дають змогу дійти висновку, що глибока фінансова криза посилила рівень внутрішніх та зовнішніх загроз, суттєво знизивши при цьому рівень економічної безпеки національної економіки України. Усвідомлення значимості всіх реальних та потенційних загроз має важливе значення, оскільки вони визначають політику держави в розробці заходів щодо їх запобігання, отже, є орієнтиром для всіх суб'єктів економіки для формування і здійснення своєї стратегії розвитку. Кожний із цих факторів впливає на стан економічної безпеки по-своєму, що потребує їх системного та комплексного врахування в процесі розробки ефективного механізму державного забезпечення економічної безпеки. Механізм забезпечення економічної безпеки повинен окреслювати комплекс взаємопов'язаних та послідових організаційно-управлінських дій, розробку напрямів законодавчої та нормативно-правової баз у контексті визначення пріоритетних національних інтересів, постійний моніторинг факторів, які викликають загрози, можливість їх своєчасного усунення та нейтралізації. Невжиття відповідних заходів та розроблення дієвих механізмів може призвести до краху всієї економічної системи, соціальних катаклізмів та національної катастрофи.

Література:

1. Овчаренко Є.І. Система економічної безпеки підприємства: формування та цілепокладання : [монографія] / Є.І. Овчаренко. – Лисичанськ : ПромЕнерго, 2015. – 483 с.
2. Рудковський О.В. Структура системи економічної безпеки підприємства / О.В. Рудковський // Вісник Національного транспортно-університету. – 2014. – № 29(2). – С. 93–99.
3. Мак-Мак В.П. Служба безпеки підприємства як суб'єкт частини правоохоронительної діяльності : [монографія] / В.П. Мак-Мак. – М. : Спутник+, 2003. – 220 с.
4. Пономаренко А.І. Система економічної безпеки фірми / А.І. Пономаренко // Шлях України до економічної безпеки : матер. наук.-практ. конф. (Харків, 14 квітня 2006 р.). – Харків, 2006. – 302 с.
5. Юрків Н.Ю. Забезпечення економічної безпеки реального сектору економіки України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук / Н.Ю. Юрків. – Київ, 2013. – 37 с.
6. Краткий экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – М. : Ин-тов. экономики, 2001. – 1088 с.
7. Кальмук О. Механізми забезпечення економічної безпеки України / О. Кальмук // Схід. – 2011. – № 2(109). – С. 40–42.
8. Коротич О.Б. Класифікація та зміст механізмів управління державою / О.Б. Коротич // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ НАДУ. – Одеса : ОРІДУНАДУ, 2006. – Вип. 2 (26). – С. 122–128.
9. Кравченко О.М. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм державного управління» / О.М. Кравченко // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2009. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=56>.
10. Федорчук О. Класифікація механізмів державного управління / О. Федорчук // Демократичне врядування. – 2008. – Вип. 1. – С. 11.
11. Приходько В.П. Механізм державного регулювання та управління економічною безпекою / В.П. Приходько // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 15. – С. 6–8.

Тимошенко Е.В. Система экономической безопасности национальной экономики и комплексный механизм ее обеспечения

Аннотация. В статье определена сущность понятия «система экономической безопасности национальной экономики», обоснована определяющая роль в разработке комплексного механизма ее обеспечения, что позволит создавать, управлять, анализировать, контролировать состояние экономической безопасности в целом и в разрезе ее функционально-структурных, отраслевых секторальных и пространственно-территориальных компонент.

Ключевые слова: экономическая безопасность, системный подход, система экономической безопасности, комплексный механизм обеспечения, виды механизма.

Tymoshenko O.V. The system of economic security of national economy and its comprehensive mechanism support

Summary. In the article defined the essence of "system of economic security of the national economy", proved a crucial role of development of overall mechanism for her providing. That will allow to create, manage, analyze, monitor economic security in general and in terms of functional and structural, sectoral and spatial components.

Keywords: economic security, systems approach, the system of economic security, a comprehensive mechanism security mechanism types.